

SZENTMÁRTONI JÁNOS

Ékes András, a XX. század hőse

(Részletek)

A kortárs magyar próza kimagasló alkotásai között hiába keresi az olvasó Kárpáti Kamil *Az Isten háta fekete* című regénytetrológiáját, nem találja. Nem azért, mert nincs ott, hanem mert láthatatlan. Nem a regény tulajdonságából adódóan, mint inkább szerzője „anonimitásából” eredően. Az idén májusban 85. születésnapját „nem-ünneplő” író mint egy modern karthauzi évekkal ezelőtt visszavonult mindennemű közszerepléstől, önmaga menedzselésétől mindig is iszonyodott – csend veszi körül, lassan rákövesedik a némaság. De pesterzsébeti remetesége csupán a külvilág zajától és a szakmai acsarkodásoktól szigeteli el – életműsorozatát folyamatosan jelenteti meg a Stádium Kiadó. Nem beszélve arról, hogy fáradhatatlan a fiatal tehetségek felfedezésében és felkarolásában, amit több fontos antológia és az általa alapított Gérecz Attila-díj bizonyít, amelyet az 1956-ban hősi halált halt költő tiszteletére és emlékére elsőkötetes fiatal lírikusok nyerhetnek el 1992 óta.

A kíváncsi és elszánt olvasó azért sem találhatja meg könnyen a jelentős prózaírók között a 2012-ben Babér-koszorúval kitüntetett Kárpátit, mert elsősorban költőként ismerik, ha ismerik, tizenhárom évesen közölt versétől fogva. Hívták egykor a „szerelem lírikusának”, a Rákosi Mátyás rémuralmának váci poklában alakult Füveskertiek vezéregyéniségének, egy XX. századi reneszánsz költőnek, akinek az itáliai örökség ihletésében született költeményei egyedülállóak a kortárs irodalomban.

Egy fontos budapesti könyvesbolt igen tájékozott vezetőjének emlékezetébe Kárpáti nevének említésekor mégis ifjúsági regényei, Trombitás Ali több könyvön végigvonuló kalandjai rémlettek föl még évekkal

ezelőtt. Semmi több. Persze már ennyi is kuriózum, s egyáltalán nem lebecsülendő informáltságra vall.

Szóval költő, ifjúsági író – esszéista, tehetjük hozzá, és kitűnő szerkesztő, akinek 1988-tól 1994-ig megjelenő Stádium című folyóiratát a rendszerváltás időszakának és minden idők legfontosabb és legeurópaiabb lapjai között kellene számon tartanunk.

A menyasszony vetkőztetése című regényével mindazon felül olyan érdemeket szerzett Kárpáti 1991-ben, amelyekkel a legjobb mai magyar prózaírók közé is beírta magát. Bár erről rendkívül kevesen tudnak. Szégyen az őt körbefalazó hallgatás. Joggal állíthatjuk, hogy Kárpáti Kamil kimagasló életművét *Isten fekete háta mögött* építette föl csöndes, szívós, következetes munkával mindannyiunk gazdagítására. (...)

Furcsa regény *Az Isten háta fekete*. Főhőse, Ékes András lineárisan sorra veszi benne élete alakulá-

sát, nem titkol el semmit, még emberi gyengeségeiről való tépelődését, utólagos számvetését is elének tárja – mégis, amikor magam elé akarom lobbantani őt, amikor meg akarom fogalmazni magamnak a személyiségét, mindig kicsúszik a kezem közül, mintha csak álmodtam volna őt. Meglehet, hogy csupán nem tűri a képletekbe való beskatulyázást – s talán ez a legkülönlegesebb érdeme a regénynek. Egy szereplő megformálásában akkor jut a csúcsra alkotója, ha minden oldaláról megmutatja, sőt, személyisége alakulása közben láttatja őt mozzanatról mozzanatra – s ez akkor a legnehezebb, ha nem hőst, kimagasló képességekkel megáldott klasszikus példaképet állít elének benne.

Kárpáti Kamil a mindennapokat vette alapul, azokból kiemelt egy kislírat, akit aztán a történelem sodrásában felnőtté érlelt. Mindezt egy óriási merítéssel hajtotta végre, hiszen nemcsak hogy hosszú időt fogott össze benne, de a tudat- és lelki folyamatok ábrázolásának minden módozatát, amelyeket egy igen művelt néprajzi-néplélektani-szociológiai apparátusban működtetett. S mindezen felül, úgy lett letehetően, izgalommal telített kalandsorozat Ékes András életalakulása, hogy benne semmi mesés elem, semmi megfoghatatlan fordulat, a hétköznapi valóságtól való bárminemű elrugaszzkodás nem ütötte föl a fejét.

Fotó: Gi

Jelen írásunkkal köszöntjük a 85 éves költőt

Akkor hát, ha egyszer egy mestermunkával állunk szemben, hogyan lehetséges, hogy Ékes mindig kicsúszik a kezem közül, amikor fülön akarom csípni? Talán azért, mert túl közel van hozzám. Annyira hitteles, élethű, mindennemű elvonatkoztatott irodalmi tulajdonság nélküli, s így nem segítheti olvasóját önmagától eltávolítani, könnyebben értelmezni – hogy már nem is valami tanulással szolgáló fikcióként létezik a tudatomban vagy épp a tudatalattimban, mint inkább létező személyként, akinek az emlékiratait olvasom. (...)

Ékes András történetéből egyértelműen kiviláglik a XX. század nagy kudarca, hogy egyetlen eszméjével sem volt képes olyan társadalmi berendezkedést megalkotni, amely a mindenkor ember személyes kihívásaira pozitív megoldást és segítséget nyújtott volna. Mindig a nép, illetve a magyarországi társadalom sokáig legmeghatározóbb rétege, a parasztság húzta a rövidebbet.

A két világháború közötti tanyavilágban nyomor, embertelenség, tüdővész tombolt. Nem beszélve az emberek tudatlanságáról, mintha megrekedtek volna egy jóval korábbi, a vallást ostobán gyakorló, babonák ködében zajló időben. Ez utóbbira példa Karmos Berta boszorkány sikertelen „csodatételei”, vagy épp Ékes egyik koraszülött kistestvérenek tragédiája, akit az ágy végénél a földön tartottak, mert nem volt még megkeresztelve. Három napig élt. A kis holttest temetéséről a falu doktora közönyös rutinnal intézkedett.

Persze, minél inkább haladunk visszafelé a történelemben, annál természetesebben kezelik az emberek a csecsemőhalált, majd lesz másik alapon – Kárpáti Kamil azonban nagy igazságot fogalmaz meg regényében, amikor a szeretet és a szegénység kapcsolatáról ír. Vannak idők és olyan helyzetek, amikor az emberi melegség hiányáért a nyomor a felelős, és megfordítva, a nyomort igazán nyomorrá a szeretet hiánya teszi. Az ember elvadul, érzéketlenné, nemegyszer szadistává válik. (...)

Trianon máig kiható országos sokkot okozott a magyarság tudatában. Bár Ékes Andrást elsősorban személyes érzelmei navigálják (apja terrorja alól akar kibújni, amikor katonának jelentkezik), történelmileg is alátámasztható, hogy megragadja – ha a maga módján is – Nagy-Magyarország eszméje. Azonban hamar kiderül számára is, hogy ez az eszme újra áldozatul esik, hogy csupán csalétek volt egy erősebb hatalom kezében. A válságot tovább mélyíti, hogy magyar a magyar ellen fordul, teljes a téboly, nem

tudni, ki az áruló, ki a hazafi, és mikor milyen szemszögből. A háború lélek-uniformizáló tégelyében pedig – nemzetiségtől függetlenül – mindenki egyként kifordul önmagából.

A náciizmus örületét fölváltja a kommunizmusé, a nyilasok helyébe jönnek az ÁVH-sok. Újabb eszme, amely a bűnök jóvátétele után Kánaánt ígér. Holott ugyanúgy folytatódik az emberi kegyetlenkedés, s a végeredmény: egy saját farkát kergető, hisztérikus politikai vezetés, és egy megalázott, megkínzott, idegbeteg társadalom. A diktatúra az diktatúra. Egyként péppé verik benne az embert, ha nem áll be a sorba. És ebben az új rendben is magyar fordul magyar ellen. (...)

Ez volt hát a XX. század Magyarországon? Sajnos, igen. (...)

Objektív értékítélete *Az Isten háta fekete* regényfolyamának, hogy igazi humanista gondolkodó alkotása, akinek egész élete, erkölcsi magatartása hozzá a fedezet. Bár személye nem fedi a főhős személyét, sorsalakulásuk két különböző pályát ír le, a megtapasztalás szintjén azonban számos közös pont található.

Kárpáti Kamil Pestszenterzsébeten látta meg a napvilágot 1929-ben. Tipikus külvárosi negyedben élte le gyermekkorát, amelynek világát a költészet és a személyes mitológia szférájába emelte verseiben, ifjúsági regényeiben. Gyerekkorától kezdve (hadirokkant nagyapja olajreprókkal házalt) vonzotta az itáliai reneszánsz képzőművészet. Amikor az egyre jobban elmérgesedő itthoni viszonyok miatt 1949-ben Olaszországba akart emigrálni, összeesküvés vádjával börtönbe vetették. Hét és fél év rabság. Az ember legerősebb (családalapító, karrierépítő) korszakát ő Rákosi fegyházaiban töltötte. Egyetem helyett: Kistarcsa, Recsk, Vác, Márianosztra. 1956-ban szabadította ki a forradalom. Később állandó megfigyelés. Alkotóként a „megtúrt” kategória. Egy 37 évesen másodsorú induló költői pálya: *Ördöggolyó*, 1966.

Ez volt Kárpáti Kamil XX. százada? Ez is. (...)

Ki Ékes András? Átlagember, akit pusztán a sorsa tesz az átlagnál érzékenyebbé, keményebbé. Akinek eredendő naivitását idővel fölváltja a részletek közötti összefüggéseket saját bőrén való megtapasztalásának drámája. Isten háta mögötti parasztfiú, akit egy hirtelen elhatározás szele fölkap, és belesodor a történelem kellős közepébe, ahol akarata ellenére – ha a pusztaság kis porszemeként is, de – kénytelen részévé válni a világot mozgató erők játékának. (...)

Hiába nem faragta őt hőssé a történelem, bennünk, olvasókban valamiért mégis azzá lett. A XX. század hőségévé, aki a maga észrevehetetlenségében, a „nagy tettek” reflektorfénye mögötti félhomályban megbúvó arctalanságában, a kínok kínját is mély csöndességben kiálló türelmében és fegyelmében példa. Azon számtalan embernek állít sorsában emléket, akikkel tele vannak a XX. század tömegsírhajói, akik pusztán az életüket és családjukat próbálták menteni egy szebb jövő reményében, akik közül sokan még ma is ott ülnek tévékészülékeik előtt, és a híradóból ömlő emberi kegyetlenkedések, álnok világpolitikai machinációk látán csak elszörnyülködnek, mert jól ismert hideg kezd futkosni sebhelyektől „ékes” hátukon.

A regény nem erőltet ránk dogmatikus tanulságot, nincsenek kész megoldó-képletei semmire – hagyja, hogy megborzongjunk a tények súlya alatt. A maga nemében megfoghatatlan, mert igaz. Ha kérdezzük – tulajdon életünk a válasz. (...)

Izgatottan várom a regénytetrológia negyedik, befejező kötetét, amelynek ismeretében (itt töredékében idézett) tanulmányomat is befejezhetem majd.

A szerzőnek van egy azonos című, börtönben született költeménye, amely a maga visszafogottan pontos szűkszavúságában elementáris erővel vetíti elénk e korszakot.

Isten háta fekete

*Az Isten háta fekete
vak koporsónak látszik itt.
Kimondhatatlan messze áll,
inkább csak guggol három ház,
füstjük sem ér a drótokig.
Isten ül a hegyen föntebb,
a háta, a háta látszik itt.*

*Ó, ha szélről veres estben
latrinának rúdján csüggünk,
állattá vált tagok, kezek,
iszonyodva egyre látom:
aki csak él, hull a próbán.
Soha embert kinja nem fog
csak dögévé, sárrá tenni.
Jobb lett volna a bitófán.*